

ADRIAN ANDREI RUSU

CASTELUL ȘI SPADA

CULTURA MATERIALĂ A ELITELOR
DIN TRANSILVANIA
ÎN EVUL MEDIU TÂRZIU

EDITURA MEGA ♦ CLUJ-NAPOCA ♦ 2019

CUPRINS

I. INTRODUCERE	7
II. RELEVANȚA SURSELOR	28
II.1. „A săpa“ ca pentru studii de Preistorie	29
II.2. A citi direct și a (nu) înțelege	42
II.3. Depozite cu obiecte tănuite	53
II.4. Arta și arhitectura nevorbitoare	58
III. ISTORIA PROTAGONIȘTILOR	76
III.1. Nașterea elitelor	76
III.2. Afirmarea categoriilor	83
IV. STĂRILE APARENTE ȘI MODELELE CULTURALE	99
IV.1. Identitate etnică culturală la nivel de elite	103
IV.2. Cultură de elite și cultură țărănească	116
IV.3. Biserica ca reflex de statut social. Modelele ecleziastice	136
IV.4. Modelele regale și princiare	145
V. CENTRELE DE PRODUCȚIE ȘI OBTINEREA BUNURILOR	152
V.1. Implicarea protagoniștilor și obținerea bunurilor	152
V.2. Avuții din afara moșilor	168
V.3. Ofertanții	179
V.4. Comerțul de achiziție și mișcarea bunurilor	193
V.5. O geografie a culturii materiale a elitelor locale	207
VI. APETENȚA LA REPREZENTAREA STĂRII	216
VI.1. Simboluri particulare de stare	217
VI.2. Cavalerismul	218
VI.2. Caii și harnașamentele	229
VI.4. Heraldica și alte însemne	244
VI.5. Reprezentările de sine. Arta și practicile funerare	274
VII. LOCAȚIA ELITELOR	284
VII.1. Generalități	284
VII.2. A construi pentru elite	298
VII.3. Cetăți și castele	311
VII.4. Curțile/conacele	334
VII.5. Turnurile-locuință	345
VIII. INVENTARUL REZIDENȚELOR	350
VIII.1. Componentele definitorii	350
VIII.2. Protecție și apărare	372
VIII.3. Biserica ca inventar exclusiv aparținător ori produs de elite	383
VIII.4. Interioarele și decorațiile	389

VIII.5. Mobilierul	417
VIII.6. Alte dotații ale complexelor	436
VIII.7. Exterioarele. Mobile de utilitate colectivă și prestigiu	441
IX. AVERI ȘI UTILITĂȚI	454
IX.1. Ce dețin elitele?	454
IX.2. Obiecte identice/asemănătoare – materiale diferite	462
IX.3. Metalele și pietrele prețioase	464
IX.4. Bijuteriile	477
IX.5. Obiecte din alte metale sau materii rare	498
IX.6. Armele	508
IX.6.a. <i>Generalități</i>	508
IX.6.b. <i>Armele ofensive</i>	520
IX.6.c. <i>Armele de protecție</i>	549
IX.7. Hainele și încălțăminte	563
IX.7.a. <i>Generalități</i>	563
IX.7.b. <i>Sursele</i>	566
IX.7.c. <i>Cele mai simple haine</i>	571
IX.7.d. <i>Producția și producătorii</i>	573
IX.7.e. <i>Destinația hainelor</i>	584
IX.7.f. <i>Păstrarea, întreținerea și manevrările</i>	590
IX.7.g. <i>Hainele propriu-zise</i>	591
IX.7.h. <i>Îmbrăcăminte pentru cap și mâini</i>	598
IX.7.j. <i>Încălțăminte</i>	604
IX.7.k. <i>Articole independente de purtare</i>	608
IX.7.l. <i>Accesorii la veșminte</i>	611
IX.8. Hrana	625
IX.9. Scierile	652
X. FAMILII DE MATERIALE	670
X.1. Generalități	670
X.2. Piatra	671
X.3. Sticlăria	675
X.4. Osul și cornul	681
X.5. Ceramica	683
X.6. Lemnăria	705
X.7. Pielăria	713
X.8. Textile utilitare și materiale de legat	716
XI. FAMILII DE BUNURI	721
XI.1. Ambientul	721
XI.2. Bucătăria și cultura mesei	735
XI.3. Obiectele de toaletă și folosință personală	742
XI.4. Mobilitatea	748
XI.5. Distracțiile	762
XI.6. Medicina, farmacia și alchimia	784
XI.7. Patronajul și întreținerea de oameni de cultură și artă	787
XI.8. Măsurările	790
XII. CONCLUZII	794
XIII. ILUSTRAȚII	797
XIV. INDICE ONOMASTIC	891

I. INTRODUCERE

A restitui o epocă istorică înseamnă nu numai a-i dezvălui cursivitatea ori performanța atinsă în pregătirea celei care a urmat-o imediat. Concret, a trece prin Evul Mediu numai amintind războaie, stări sociale fundamentale, ceva cultură bine selectată ori numai din cea prea săritoare în ochi, de la culmile ei, este deplin insuficient pentru acapararea atenției celor care s-ar mai interesa de trecut, la nivel de consumism istoriografic nonprofesional. Totuși, schema este clasică și tocmai de aceea socotită ca o justificare pentru toate reluările sintetice. Numai că acestea ar fi doar scheletul minimal al unei construcții istoriografice, fără aproape nimic legat de învelișurile sale cromatice ori intime. Deși există o adevărată modă pentru istoria vieții cotidiene, reconstituirile istorice păcătuiesc constant din lipsa nuanțelor și a tridimensionalului.

Să purcedem la drum cu ideea că vremurile pe care le trăim au fost conturate major în Evul Mediu. A făcut-o nu numai creștinismul, în spirit, ci și tot ceea ce a însemnat locuirea, instrumentarul elementar, hrana, comportamentele. Ceea ce s-a reunit sub numele de *temporalia* a reprezentat suma necesităților de viață aflate în curgere continuă. Departe de a fi simple precarități, detaliile funcțional-decorative au făcut istoria mai credibilă și, adesea, au explicat-o altfel decât prin înțelegeri transferate de departe, din timpul vremii trăitorilor ori judecătorilor ei.

Este în întregime transparentă ideea că amalgamăm două planuri de studiu, care ar putea fi și despărțite: cultura materială și elitele. Pentru că le recunoaștem dintru-nceput valoarea solidară și cauzală, le-am apropiat cât de mult ar fi posibil. Istoria lor s-a scris însă, cel mai des, separat.

În urmă cu peste două veacuri, Eugène Viollet-le-Duc elabora o amplă culegere de mărturii pe care a structurat-o sub genericul „mobilier”¹. Priceperea sa depășea însă sensul mai strict al termenului astăzi folosit, extinzându-se către totalitatea inventarului material care a fost utilizat. A început să practice cultivarea tematică cu serioase selecții, pentru că, pe atunci, părea un nonsens să aduni ori să te ocupi de ceva mult prea banal, nedatabil ori aparent lipsit de mesaje. Important este că nu doar el a creat o „filozofie” de abordare care a obligat la dezvoltări, iar în urmă, și la restricționari.

¹ *Dictionnaire raisonné du mobilier française de l'époque carolingienne à la Renaissance*. I–VI. 1858–1873.